

Michał Jasiński*

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

MODELE ROZWOJU GOSPODARCZEGO A POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNEGO I ZAMOŻNOŚCI W MAŁYCH PAŃSTWACH WYSPIARSKICH NA ŚWIECIE

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza modeli rozwoju i poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego w 29 małych państwach wyspiarskich (SIDS). Modele rozwoju wyznaczono w oparciu o klasyfikacje: MIRAB/SITE/PROFIT, jak i dane wpływów z eksportu towarowego, turystyki zagranicznej, pomocy rozwojowej i przekazów z zagranicy (w odsetkach) w Produkcie Krajowym Brutto (PKB). Poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego wyznaczono w oparciu o wskaźniki rozwoju społecznego (HDI) oraz zamożności (dochód narodowy na osobę). Przeprowadzone analizy wykazały, że gospodarki, które miały cechy modelu PROFIT, PROFIT/SITE lub SITE – charakteryzowały się wysokim poziomem rozwoju. W przypadku modelu MIRAB oraz MIRAB/PROFIT w większości przypadków rozwój był bardzo niski. W modelu hybrydowym MIRAB/SITE występującym w 4 państwach – w 2 przypadkach poziom rozwoju był wyższy od przeciętnego na świecie. Stwierdzono ponadto, że rozwój sektora turystycznego (model SITE) w 6 przypadkach spowodował znaczne przyspieszenie rozwoju i dynamiczne „doganianie” najbardziej rozwiniętych małych gospodarek wyspiarskich. Potwierdziło to wcześniejsze badania autora (Jasiński,

* Adres e-mail: michal.jasinski@sgh.waw.pl.

2009, 2010), w tym szczególnie tezę, że rozwój sektora turystycznego (model SITE) stanowi niezbędną fazę pobudzenia rozwoju społeczno-gospodarczego w SIDS.

Słowa kluczowe: MIRAB, SITE, PROFIT, rozwój społeczny, małe państwa wyspiarskie

Wprowadzenie

Małe państwa/terytoria wyspiarskie (*Small Island Developing States – SIDS*) stawią specyficzną grupę, których gospodarka charakteryzuje się specyficzną „kruchością”¹, wynikającą z cech geograficznych (małe rozmiary, ograniczone zasoby naturalne, izolacja, klęski żywiołowe). Cechy te determinują wąską specjalizację i marginalne znaczenie w handlu międzynarodowym. Gospodarki te m.in. nie są w stanie wykorzystać efektu skali, uzależnione są od importu, jak również charakteryzują się niskim stopniem wykorzystania zasobów pracy, kulturową dominacją Północy, wysokimi kosztami transportu, infrastruktury i administracji oraz podatnością na działalność przestępczą (pranie brudnych pieniędzy, narkotyki, korupcja). Grupa ta, pomimo pozornie wspólnych cech, jest różnorodna pod względem uwarunkowań przyrodniczych, historycznych i społecznych – w konsekwencji silnie rozwarstwiona pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

W literaturze przedmiotu niejednokrotnie dokonywano klasyfikacji SIDS uwzględniając poziom ich rozwoju. Jego przyspieszenie, szczególnie w okresie ostatnich dziesięciu lat, w części małych państw wyspiarskich, przy jednoczesnej stagnacji innych, skłania do ich ponownej klasyfikacji. Odwołanie się do wypracowanych i powszechnie akceptowanych w literaturze przedmiotu modeli rozwojowych SIDS (MIRAB, SITE i PROFIT) wraz z przyporządkowaniem ich do konkretnego państwa, stało się pretekstem do próby odpowiedzi na pytanie – która ze strategii gospodarczej, wynikającej z danego modelu, przyczyniła się do podniesienia poziomu – nie tylko do wzrostu, ale szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego w małych państwach wyspiarskich.

¹ Cechę tę literatura anglojęzyczna określa jako *vulnerability* – co tłumaczyć można jako podatność gospodarki na zranienia (ciosy), niezabezpieczoną przed atakami (ciosami), posiadającą słabe (niezabezpieczone) punkty. Termin ten powszechnie stosowany jest m.in. przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD).

Na potrzeby artykułu autor odwoła się do klasyfikacji (UNCTAD, 2010, s. 5), która za SIDS przyjmuje 29 niezależnych państw: 13 położonych na Oceanii (Federacyjne Stany Mikronezji, Fidżi, Kiribati, Nauru, Palau, Papua Nowa Gwinea, Samoa, Timor Wschodni, Tuvalu, Vanuatu, Wyspy Marshalla, Wyspy Salomona oraz Wyspy Tonga); 10 karaibskich (Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados, Dominika, Grenada, Jamajka, Saint Kitts i Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny oraz Trynidad i Tobago); 2 położone na Atlantyku Wschodnim (Republika Zielonego Przylądka oraz Wyspy Świętego Tomasza i Książęca) oraz 4 na Oceanie Indyjskim (Malediwy, Mauritius, Seszele oraz Związek Komorów)².

1. Paradigmat trzech modeli rozwoju gospodarczego małych państw wyspiarskich

W literaturze z zakresu *Island Economics* wyróżniono trzy podstawowe modele strategii rozwojowych małych państw wyspiarskich: MIRAB, SITE i PROFIT. Pierwszy – MIRAB – akronim od: M – *migration* (migracje), R – *remittances* (przekazy), A – *aid* (pomoc), B – *bureaucracy* (biurokracja), w obrazowy sposób ukazuje zasadę funkcjonowania takiej gospodarki. Dominującymi źródłami gospodarowania są dwa elementy. Pierwszym jest migracja zarobkowa znacznej części mieszkańców wysp do państw o dużo wyższym poziomie rozwoju gospodarczego i przesyłanie (przekazy) nabytych środków finansowych (czy też rzeczowych). Drugim jest otrzymywanie pomocy rozwojowej, do której (wraz z jej wzrostem), potrzebna jest coraz większa liczba urzędników do jej wdrażania (rozrost biurokracji) (Bertram, Watters, 1984, 1985, 1986; Bertram, 2006). Tym dwóm głównym elementom towarzyszą również inne – tzw. nowe źródła dochodów – m.in. sprzedaż praw strategicznych, sprzedaż praw do zatapiania odpadów, handel narkotykami, hazard, sprzedaż „symboli suwerenności”, sprzedaż paszportów (obywatelstwa), sprzedaż „listów gwarancyjnych”, rejestracja „tanich bander” oraz transmisja danych i obsługa informatyczna (Crocombe, 2001, s. 362–379; Jędrusik, 2005, s. 151–154). Drugi

² Klasyfikacja ta budzi wiele kontrowersji (por. Encontre, 2004; Hein, 2004). Wątpliwości budzi m.in. zaklasyfikowanie wysp „średnich” (Trynidad i Tobago, Mauritius, Republika Zielonego Przylądka, Samoa oraz Związek Komorów), „dużych” (Bahamy, Fidżi, Jamajka, Timor Wschodni, Vanuatu oraz Wyspy Salomona) oraz „bardzo dużych” (Papua Nowa Gwinea) – por. tab. 1, kolumny: C, D.

z modeli – SITE – będącym akronimem od słów: małe (*small*), wyspiarskie (*island*), gospodarki turystyczne (*tourist, economies*) zakłada, że dominującym źródłem wpływów z zagranicy jest turystyka (McElroy, 2006; McElroy, Parry, 2010). W wyniku silnego zdominowania (podporządkowania) przez ten rodzaj działalności całej gospodarki wyspiarskiej zjawisko to określane jest również „monokulturą turystyczną” (Gieźgała, 1969, s. 266, 371, 1977, s. 343–345; Wodejko, 1998, s. 140, 141; Jasiński, 2006; Kachniewska, Niezgodą, Pawlicz, 2012, s. 215–219). Trzeci z modeli – PROFIT (akronim od: P – *people consideration affecting citizenship, residence and employment rights*, R – *resources management*, O – *overseas engagement and international recognition*, FI – *finance, insurance and taxation*, T – *transportation*) – sprowadza się w dużej mierze do zjawiska określanego w literaturze ekonomicznej wieloma terminami – oazą podatkową, rajem podatkowym, *tax haven, offshore* lub *offshore financial center*. Dominującą specjalizacją w tym modelu jest świadczenie usług bankowo-finansowych, którym towarzyszą, choć w mniejszym stopniu niż w przypadku modelu MIRAB – „nowe źródła dochodów” (Baldacchino, 2006).

Osiągnięcie korzyści finansowych przez małe państwa wyspiarskie z wielu źródeł powoduje występowanie modeli-hybryd. Najpowszechniej w literaturze przedmiotu przyjmuje się model PROFIT-SITE. Gospodarkę tego typu charakteryzuje silnie rozwinięta gospodarka turystyczna („monokultura turystyczna”), której towarzyszy rozwinięty w stopniu zaawansowanym sektor bankowo-finansowy. W tym ujęciu przyjmuje się dwa modele rozwoju małych państw wyspiarskich: PROFIT-SITE i MIRAB (Oberst, McElroy, 2007).

Analizując zachowania gospodarcze małych państw wyspiarskich w ujęciu dynamicznym, zauważyć można, że przebiegają one dwutorowo. Pierwsze, rozwijając się ścieżką modelu MIRAB, zamykają się (zakleszczają się) w zjawisku „monokultury pomocowej” – pozostając w modelu MIRAB. Drugie, rozwijając się ścieżką SITE, albo zostają zamknięte w „monokulturze turystycznej” (w „czystym” modelu SITE) lub też po okresie fazy SITE, dodatkowo rozwijając sektor bankowo-finansowy, wchodzą w fazę modelu-hybrydy SITE/PROFIT, by ostatecznie przejść do modelu PROFIT. Małe państwa wyspiarskie zakleszczone w modelu MIRAB, rozwijając gospodarkę turystyczną, przejść mogą do modelu-hybrydy MIRAB/SITE, następnie do modelu SITE i zgodnie ze wcześniejszymi spostrzeżeniami – do modelu-hybrydy SITE/PROFIT i PROFIT. W tym ujęciu, niebędącym w sprzeczności do poprzedniego, modele-hybrydy MIRAB/SITE i SITE/PROFIT stanowią „fazy”

przejściowe pomiędzy „czystymi” modelami MIRAB, SITE i PROFIT (Bertram, 2006; Bertram, Poirine, 2007; Jasiński, 2009, 2010, 2017). Występują również nieliczne przypadki gospodarek o cechach MIRAB/PROFIT (Bertram, Poirine, 2007; Baldacchino, Bertram, 2009).

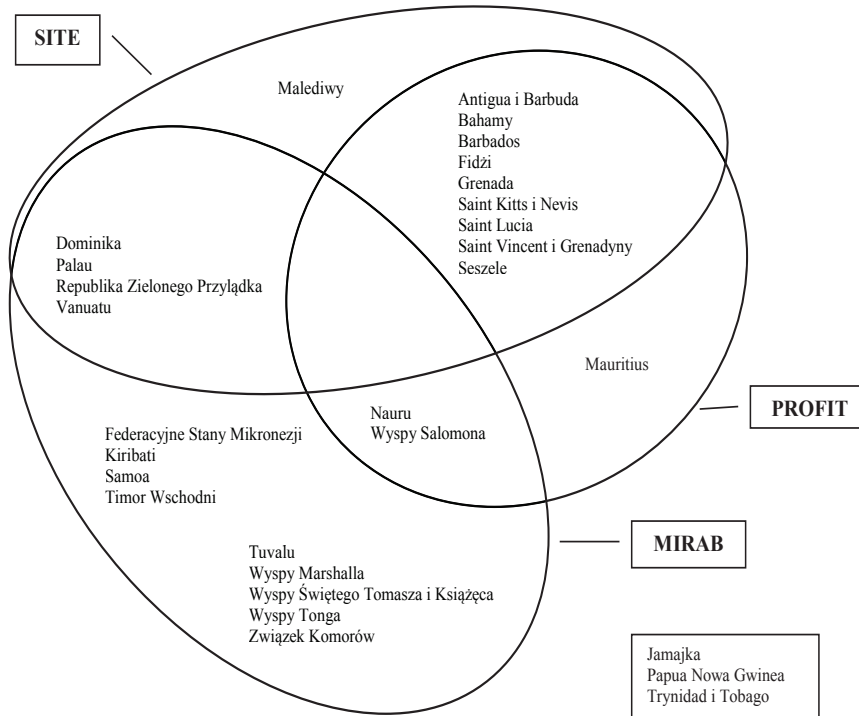
2. Klasyfikacje gospodarek małych państw wyspiarskich

Kompilując dwie powszechnie akceptowane w literaturze przedmiotu klasyfikacje (Oberst, McElroy, 2007; Bertram, Poirine, 2007; Baldacchino, Bertram, 2009 – patrz: tab. 1, kolumny: E, F) oraz konfrontując je z nowszymi danymi statystycznymi (za 2013 r.) dotyczącymi wpływów z eksportu towarowego, turystyki, pomocy rozwojowej oraz przekazów z zagranicy (w odsetkach) w PKB (patrz: tab. 1, kolumny: G, H, I, J) należy generalnie podtrzymać zastosowany podział z obu klasyfikacji (w analizowanych 29 małych gospodarkach wyspiarskich), uwzględniając jednak pewne modyfikacje (rys. 1).

W przypadkach Palau, Dominiki, Republiki Zielonego Przylądka i Vanuatu, gospodarcze zachowania bliższe są modelowi MIRAB/SITE. Na Palau w 2013 roku dominującym wpływom z turystyki (51,2% w stosunku do PKB) towarzyszyły znaczne wpływy z pomocy rozwojowej (14,8% w stosunku do PKB). W pozostałych 13 przypadkach zaklasyfikowanych (Oberst, McElroy, 2007) jako PROFIT-SITE, stanowiących przedmiot badania, wpływy z pomocy rozwojowej były szczątkowe – w żadnym z przypadków wskaźnik nie był liczbą dwucyfrową (por. tab. 1, kolumny: I, J). Pomoc rozwojowa stanowi na Palau istotne źródło dochodu, w wyniku tego gospodarkę tę należy potraktować jako hybrydę MIRAB/SITE, co jest zgodne z klasyfikacją (Bertram, Poirine, 2007; Baldacchino, Bertram, 2009). Na Dominice zaklasyfikowanej w obu przypadkach jako MIRAB (o względnie niewysokim udziale pomocy rozwojowej i przekazom z zagranicy – łącznie 8,6% w stosunku do PKB) towarzyszyły w 2013 roku znaczne wpływy z turystyki (20,1%). Ten ostatni element skłania do uznania turystyki jako drugiego istotnego źródła dochodu, a w konsekwencji do zaklasyfikowania gospodarki Dominiki do „przejściowego” modelu MIRAB/SITE. W ostatnich dwóch przypadkach (Republika Zielonego Przylądka i Vanuatu) znacznym wpływom z pomocy gospodarczej i przekazom z zagranicy (łącznie 22,7% w stosunku do PKB w pierwszym przypadku, 14,3% na Vanuatu) towarzyszyły znaczne wpływy z turystyki (odpowiednio 28,3 i 39,2% w stosunku

do PKB), co również przemawia za uznaniem tych gospodarek za hybrydę MIRAB/SITE (patrz: tab. 1, kolumny: H, I, J).

Rysunek 1. Dominujące modele rozwoju w małych państwach wyspiarskich na świecie

Źródło: na podstawie Oberst, McElroy (2007); Bertram, Poirine (2007); Baldacchino, Bertram (2009); Bank Światowy (2017).

Kolejne z państw – Malediwy – wydają się z perspektywy rozważań „wzorcowym” przykładem „monokultury turystycznej” (modelu SITE). Zaklasyfikowanie gospodarki jako SITE/PROFIT (Bertram, Poirine, 2007; Baldacchino, Bertram, 2009) wydaje się być przedwczesne. W 2013 roku wskaźnik wpływów z turystyki w stosunku do PKB wynosił na Malediwach 83,6%, co potwierdza tezę o silnie „monokulturowym” charakterze gospodarki turystycznej (patrz: tab. 1). Rozwój usług bankowo-finansowych, aby mówić o tym państwie jako o centrum bankowo-księgowym, (jeszcze) nie nastąpił.

Odmienne przypadki stanowią Jamajka, Trynidad i Tobago oraz Papua Nowa Gwinea. Są to państwa, które nie posiadają typowych cech charakterystycznych dla żadnych z trzech analizowanych modeli. Gospodarki te charakteryzują się względną (jak na wyspiarskie standardy) różnorodnością (Jamajka) oraz dużym wskaźnikiem eksportu towarowego w PKB (Trynidad i Tobago, Papua Nowa Gwinea) (patrz: tab. 1, kolumna G). W wyniku niestwierdzenia cech dla analizowanych modeli, pozostaną one poza przyjętą na potrzeby artykułu klasyfikacją MIRAB, SITE i PROFIT (rys. 1).

3. Zróżnicowanie poziomu rozwoju społecznego i zamożności w małych państwach wyspiarskich

Specyfika SIDS (podobnie, jak pozostałych państw rozwijających się) skłania do alternatywnego podejścia do analizy działalności gospodarczej. Jest nim szeroko rozumiany rozwój społeczny – mieszczący w sobie pojęcia wzrostu i rozwoju gospodarczego (Bartkowiak, 2013, s. 59–65; Mirkowska-Ostatek, 2013, s. 49, 50). Perspektywa ta, wywodząca się od koncepcji A. Sena (Sen, 2002), znalazła uznanie i jest powszechnie akceptowana w literaturze przedmiotu. Metodą oceny efektywności tak pojmowanego gospodarowania jest wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* – HDI).

Na podstawie analizy wskaźnika HDI dla 26 SIDS (na podstawie: *Human Development Report*, 2015 – patrz: tab. 1, kolumna: A) należy stwierdzić, że małe gospodarki wyspiarskie są bardzo zróżnicowane wewnętrznie pod względem poziomu rozwoju społecznego. Żadne z państw nie uzyskało bardzo wysokiego HDI (powyżej 0,800). W 17 poziom rozwoju społecznego jest jednak wysoki (przyjmując za graniczną wartość – średnią arytmetyczną HDI dla 188 państw w 2014 r. w wysokości 0,692 – patrz: rys. 2). W tej grupie wyraźne jest rozwarstwienie na trzy podgrupy. Państwa o najwyższym poziomie rozwoju – wskaźnik HDI w przedziale 0,790–0,772 (Bahamy, Barbados, Antigua i Barbuda, Palau, Mauritius, Seszele oraz Trynidad i Tobago), o średnim poziomie rozwoju – wskaźnik w granicach 0,752 (Saint Kitts i Nevis oraz Grenada) oraz niższym – wskaźnik w przedziale 0,729–0,702 (Saint Lucia, Fidżi, Dominika, Saint Vincent i Grenadyny, Jamajka, Wyspy Tonga, Malediwy oraz Samoa). W przypadku państw o średnim i niskim poziomie rozwoju społecznego rozwarstwienie to jest jeszcze bardziej wyraźne. Do pierwszej

grupy należy zaliczyć państwa o wskaźniku HDI zbliżonym do wartości 0,650 (Republika Zielonego Przylądka i Federacyjne Stany Mikronezji). Druga grupa to państwa o HDI zbliżonym do wartości 0,600 (Timor Wschodni, Vanuatu oraz Kiribati). Do trzeciej należy zakwalifikować Wyspy Św. Tomasza i Księżęcą (wskaźnik 0,555). Ostatnia grupa to państwa o najniższym poziomie rozwoju – HDI niewiele powyżej 0,500 (Wyspy Salomona, Papua Nowa Gwinea oraz Związek Komorów) (patrz: rys. 2).

Przyjmując koncepcję wskaźnika HDI jako syntetycznej miary rozwoju społecznego, należy wyraźnie zaznaczyć, że występuje dodatnia zależność pomiędzy stopniem rozwoju a zamożnością. Wynika to m.in. z konstrukcji HDI, w przypadku którego jednym ze wskaźników cząstkowych jest poziom produktu na osobę, a poziomy pozostałych dwóch wskaźników cząstkowych zależą od zamożności społeczeństwa (Bartkowiak, 2013, s. 65; *Human Development Report*, 2015).

Analiza wskaźnika dochodu *per capita* (w PPP) wskazuje na duże dysproporcje pomiędzy dochodem na osobę w poszczególnych małych państwach wyspiarskich. Wśród 6 najzamożniejszych (granice stanowi średnia arytmetyczna dla 188 państw wynosząca w 2014 r. 17 015 USD – patrz rys. 2) dominuje Trinidad i Tobago, w przypadku którego wskaźnik przekroczył 25 tys. USD *per capita*. Następnie w przedziale pomiędzy 25 tys. a 20 tys. USD znajdują się 4 państwa (Seszele, Bahamy, Saint Kitts i Nevis, Antigua i Barbuda) oraz poniżej 20 tys. USD – Mauritius. Do grupy o niższym od przeciętnego dochodu na osobę (poniżej 17 015 USD) – w przedziale od 15 do 10 tys. USD zaklasyfikować należy 4 państwa (Palau, Barbados, Malediwy oraz Grenadę). W przedziale od 10 tys. do 5 tys. USD 9 SIDS (Dominika, Saint Vincent i Grenadyny, Saint Lucia, Fidzi, Jamajka, Republika Zielonego Przylądka, Timor Wschodni, Samoa oraz Wyspy Tonga). Do państw najbiedniejszych – poniżej 5 tys. USD na osobę – pozostałe 8 (Wyspy Marshalla, Federacyjne Stany Mikronezji, Wyspy Świętego Tomasza i Księżęcą, Vanuatu, Papua Nowa Gwinea, Kiribati, Wyspy Salomona oraz Związek Komorów (patrz: tab. 1, kolumna B; rys. 2).

4. Wybór strategii a obecny poziom rozwoju w małych gospodarkach wyspiarskich

Wewnętrzne zróżnicowanie gospodarcze w małych gospodarkach wyspiarskich jest niewątpliwie efektem odmiennych przyrodniczych, historycznych

i społecznych uwarunkowań, jak również nierównomiernego tempa włączania się w gospodarkę światową (Jędrusik, 2005, s. 143). Analiza zachowań gospodarczych po rozpadzie systemu kolonialnego wskazuje, że szczególnie decydujący o obecnym poziomie rozwoju społecznego w poszczególnych SIDS był fakt szybkiego i intensywnego włączenia w gospodarkę światową poprzez eksport usług turystycznych. W początkowej fazie na Karaibach (lata 50., 60., 70. XX w.), wraz z intensyfikacją tej specjalizacji – rozbudową infrastruktury turystycznej – dochodziło do „wypierania” (zgodnie z twierdzeniem Rybczyńskiego) tradycyjnych form gospodarowania („monokultura cukrowa”), a w konsekwencji do zjawiska „monokultury turystycznej” („skrajnej” turystycznej choroby holenderskiej), czy ujmując z perspektywy rozważań – do gospodarowania w modelu SITE (Jasiński, 2006, 2009, 2010).

Rozwój infrastruktury turystycznej wraz z rozwojem infrastruktury transportowej (jak i wzrostem i rozwojem gospodarczym oraz „trwałym” rozwojem społecznym), w znacznej części wysp karaibskich umożliwił rozszerzenie działalności usługowej o usługi bankowo-finansowe (oazy podatkowe) – przejście do modelu PROFIT (Jędrusik, 2005, s. 154). W tej fazie (w latach 80. XX w.) czynniki te były niezbędne – „oazy” musiały dysponować dobrze rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną oraz wysoce wykwalifikowaną, władającą kilkoma językami kadrą (doradców biznesowych, księgowych, adwokatów, notariuszy itd.). Współcześnie cecha ta jest mniej pożądana, co wynika z możliwości „wirtualnych” operacji finansowych. Ważną cechą pozostaje jednak posiadanie względnie liberalnego systemu prawnego oraz stabilnej sytuacji ekonomiczno-politycznej (Grzywacz, 2010, s. 59–62).

Spośród analizowanych 29 SIDS, jako pierwsze strategię SITE → SITE/PROFIT, stając się „modelowymi” dla pozostałych małych państw wyspiarskich, przyjęły karaibskie: Antigua i Barbuda, Bahamy oraz Barbados (Jasiński, 2009, 2010) – współcześnie państwa o najwyższym poziomie rozwoju społecznego spośród SIDS na świecie (patrz: tab. 1, rys. 2).

Wyspy, które nie włączyły się w szerszym zakresie w początkowej fazie postkolonialnej w system gospodarki światowej (głównie wyspy pacyficzne, Oceanu Indyjskiego i Atlantyku Wschodniego), pozostały z fazy gospodarki tradycyjnej (rolnictwo, rybołówstwo, rzemieślnictwo), a następnie, wraz z rozrostem światowego systemu „pomocowego”, zostały „zamknięte” w „monokulturze pomocowej” – w modelu MIRAB. Pomoc rozwojowa dostarczana w długim okresie i znacznych sumach paradoksalnie spowodowała wolniejszy rozwój w tych państwach (Bertram,

Tabela 1. Wybrane wskaźniki społeczno-gospodarcze oraz modele rozwoju w małych państwach wyspiarskich

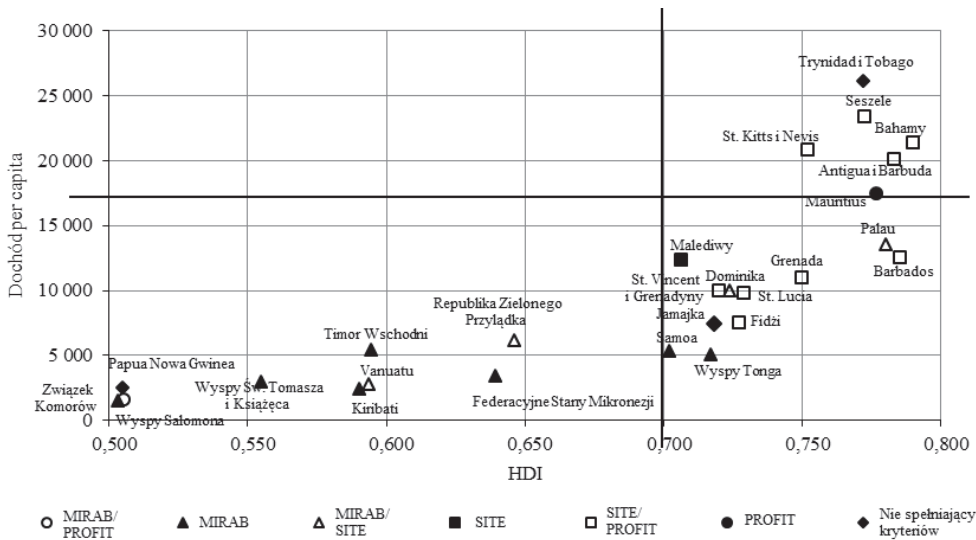
Lp.	Państwo	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
		2014				Dominujący model rozwoju		2013			
		wskaźnik HDI	dochód na osobę (w PPP) w USD	powierzchnia (km ²)	populacja (mln)	klasyfikacja 1	klasyfikacja 2	Wpływy z tytułu w stosunku do PKB (w odsetkach)			
							eksport towarowy	turystyka	pomoc rozwojowa	przekazy z zagranicy	
1	Bahamy	0,790	21 336	13 880	0,383	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	11,2	27,0	–	–
2	Barbados	0,785	12 488	430	0,286	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	20,3	22,7	0,4	1,8
3	Antigua i Barbuda	0,783	20 070	440	0,091	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	5,3	24,9	0,1	1,8
4	Palau	0,780	13 496	460	0,021	PROFIT-SITE	MIRAB/SITE	6,3	51,2	14,8	–
5	Mauritius	0,777	17 470	2 040	1,249	PROFIT-SITE	PROFIT	23,7	13,1	1,2	0,0
6	Seszele	0,772	23 300	455	0,093	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	44,6	34,3	1,8	0,9
7	Trynidad i Tobago	0,772	26 090	5 130	1,344	PROFIT-SITE	–	58,6*	2,6*	0,0	0,5
8	Saint Kitts i Nevis	0,752	20 805	260	0,055	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	7,4	12,8	3,9	6,7
9	Grenada	0,750	10 939	340	0,106	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	5,5	14,2	1,2	3,5
10	Saint Lucia	0,729	9 765	620	0,184	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	15,6	26,9	1,9	2,3
11	Fidzi	0,727	7 493	18 270	0,887	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	27,3	23,2	2,4	5,3
12	Dominika	0,724	9 994	750	0,072	MIRAB	MIRAB	8,1	20,1	4,0	4,6
13	Saint Vincent i Grenadyny	0,720	9 937	390	0,109	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	7,4	12,8	1,1	4,5
14	Jamajka	0,719	7 415	10 990	2,799	PROFIT-SITE	–	11,1	14,5	0,5	15,0
15	Wyspy Tonga	0,717	5 069	750	0,106	MIRAB	MIRAB	3,8	10,7	16,8	23,8
16	Malediwy	0,706	12 328	300	0,352	PROFIT-SITE	SITE/PROFIT	11,8	83,6	1,2	0,1
17	Samoa	0,702	5 327	2 840	0,192	MIRAB	MIRAB	3,0	17,2	15,3	19,7
18	Republika Zielonego Przylądka	0,646	6 094	4 030	0,504	MIRAB	MIRAB	10,0	28,3	13,4	9,3
19	Federacyjne Stany Mikronezji	0,640	3 432	700	0,104	MIRAB	MIRAB	29,3	7,6	41,7	7,0
20	Timor Wschodni	0,595	5 363	14 870	1,152	MIRAB	–	1,3	2,2	6,0	9,4
21	Vanuatu	0,594	2 803	12 190	0,258	MIRAB	SITE/PROFIT	4,8	39,2	11,4	2,9
22	Kiribati	0,590	2 434	810	0,104	MIRAB	MIRAB	5,3	2,4	25,5	7,3
23	Wyspy Świętego Tomasza i Książęca	0,555	2 918	960	0,198	MIRAB	MIRAB	4,3	10,2	16,8	8,5
24	Wyspy Salomona	0,506	1 540	28 900	0,573	MIRAB	MIRAB/PROFIT	42,3	6,7	30,0	1,5
25	Papua Nowa Gwinea	0,505	2 463	462 840	7,476	–	–	38,6	0,0	4,5	0,1
26	Związek Komorów	0,503	1 456	1 861	0,752	MIRAB	MIRAB	3,4**	6,9**	13,3	20,0
27	Wyspy Marshalla	–	4 674	180	0,053	MIRAB	MIRAB	53,3	2,3	41,4	11,9
28	Nauru	–	–	20	0,010	MIRAB	MIRAB/PROFIT	–	–	–	–
29	Tuvalu	–	–	30	0,010	MIRAB	MIRAB	42,9	6,2	48,3	10,6

* dot. 2011 r.; ** dot. 2012 r.

Źródło: Kolumny A, B, D, I, J (*Human Development Report*, 2015); kolumny C, G, H (Bank Światowy, 2017); kolumna E (Oberst, McElroy, 2007); kolumna F (Bertram, Poirine, 2007; Baldacchino, Bertram, 2009).

2013, s. 961, 962; Jasiński, 2017). Współcześnie małe gospodarki wyspiarskie gospodarujące według modelu MIRAB są najbiedniejszymi i najsłabiej rozwiniętymi spośród analizowanych SIDS (por. tab. 1, rys. 1, 2).

Rysunek 2. Dominujące modele gospodarowania a dochód na osobę (w USD) i wskaźnik rozwoju społecznego w 2014 roku w małych państwach wyspiarskich

Źródło: na podstawie rys. 1; *Human Development Report* (2015)

Na dwóch skrajnych biegunach rozwoju (najbardziej rozwinięte – karaibskie: Antigua i Barbuda, Bahamy oraz Barbados ↔ najmniej rozwinięte – pacyficzne: Timor Wschodni, Vanuatu, Kiribati, Wyspy Św. Salomona, Papua Nowa Gwinea, Wyspy Marshalla, Nauru oraz Vanuatu, na Ocenie Indyjskim: Związek Komorów oraz na Atlantyku Zachodnim: Wyspy Św. Tomasza i Książęca), należy umiejscowić państwa, które w późniejszych okresach fazy postkolonialnej włączały się intensywniej w nurty gospodarki światowej, zgodnie z naśladowanym schematem SITE → SITE/PROFIT.

W dużym uproszczeniu za najistotniejsze w tym zagadnieniu wydaje się uwzględnienie trzech kwestii: (1) czasu (okresu), w którym zaczęto zmieniać orientację gospodarczą (kiedy nastąpił, zgodnie z koncepcją zależności od ścieżki, tzw. punkt zwrotny – por. Jasiński, 2009, 2010) i w wyniku, jaki okres czasu

(jak długo) dana gospodarka funkcjonuje w tym modelu; (2) z jaką intensywnością rodzaj „nowej” działalności (zgodnie z twierdzeniem Rybczyńskiego) „wyparł” inne formy gospodarowania – tzn. jak duży jest to sektor względem całej gospodarki oraz (3) sposób zarządzania całą gospodarką („kontrola nad nią”).

Zgodnie z wcześniejszymi uwagami – im wcześniej nastąpiła faza intensywnego włączenia w gospodarkę światową – tym wyższy poziom rozwoju i trwalsze efekty społeczno-ekonomiczne. Jakkolwiek widoczna w przypadku części SIDS jest również zasada, zgodnie z którą państwa doganiające rozwijają się szybciej niż prekursorzy (Landes, 2007, s. 311).

Palau (podobnie, jak inne pacyficzne małe państwa wyspiarskie) przez dziesięciolecie po II wojnie światowej pozostawała „odcięta od świata”. Najpóźniej ze wszystkich SIDS (w 1994 r.) uzyskała niepodległość (spod protektoratu Stanów Zjednoczonych Ameryki). Fakt pozostawania przez okres 50 lat (1945–1995) pod „opieką” amerykańską³ (w modelu MIRAB) oraz intensywniejsze włączenie się w turystyczną gospodarkę światową (konieczną ze względu na potrzebę zmiany orientacji gospodarczej – po uzyskaniu niepodległości) skutkuje przyspieszeniem rozwoju i obecnym jego poziomem (najwyższym spośród pacyficznych SIDS – por. rys. 1, 2, tab. 1).

Podobne spostrzeżenia dotyczyć mogą Samoa i Wysp Tonga, które pomimo zaklasyfikowania ich gospodarek jako MIRAB (por. rys. 1) osiągnęły (w 2013 r.) znaczące wpływy z turystyki (odpowiednio 17,2% do PKB i 10,7% do PKB), co „przekłada” się na wyższy poziom rozwoju. Wskazuje to na skuteczne pobudzenie rozwoju społecznego przez turystykę i stopniowe przechodzenie z modelu MIRAB do modelu MIRAB/SITE. Pomimo znacznych różnic poziomu rozwoju społecznego i zamożności pomiędzy Palau a Samoa i Wyspami Tonga, za szczególnie pozytywne należy odnotować (w ostatnich dwóch przypadkach) zjawisko względnie wysokiego (wyższego od przeciętnego) wskaźnika HDI (pomimo uzyskiwania niskiego dochodu *per capita* – por. rys. 2).

³ Zgodnie z literaturą z zakresu *Island economics* rozwój gospodarczy małych państw wyspiarskich, a szczególnie (wyspiarskich) terytoriów zależnych, jest wprost proporcjonalny do siły politycznych związków tych obszarów z dawnymi i obecnymi metropoliami. Im zależność jest większa – tym poziom rozwoju wyższy. M.in. z tego wynika współczesna opieszałość w dążeniu do niepodległości licznych (zależnych) obszarów wyspiarskich na świecie (Armstrong, De Kervenoael, Li, Read, 1998; Armstrong, Read, 2000; Bertram, 2004; McElroy, Sanborn, 2005).

Specyficzne szybkie przyspieszenie wzrostu gospodarczego (zapoczątkowane dzięki turystyce na początku lat 70. XX w.) nastąpiło na Malediwach. Państwo to jednak gospodarczo zostało zamknięte w silnej „monokulturze turystycznej” i za wyjątkiem rybołówstwa nie rozwija właściwie żadnej innej (poza turystyczną) działalności gospodarczej. Ponadto sam rodzaj prowadzonej polityki turystycznej jest krytykowany ze względu na jej formę. Rozwój gospodarki turystycznej na Malediwach przebiega bowiem według specyficznego modelu izolacji (Jędrusik, 2003) – charakteryzującego się m.in. brakiem udziału w zyskach z tego tytułu przez ludność lokalną. Odzwierciedleniem tego jest duża dysproporcja pomiędzy zamożnością a rozwojem społecznym na Malediwach (por. rys. 2). Tempo wzrostu gospodarczego nie „przekłada” się na poprawę standardów cywilizacyjnych i polepszenie bytu ludności – co stanowić powinno kwintesencję rozwoju w przypadku państw rozwijających się (Piasecki, 2003, s. 16). W wyniku tego na przykład UNCTAD (2010, s. 5) klasyfikuje Malediwy do grupy najbiedniejszych państw świata (wraz z innymi państwami wyspiarskimi, takimi jak: Kiribati, Samoa, Timorem Wschodnim, Tuvalu, Vanuatu, Wyspami Salomona, Wyspami Świętego Tomasza i Książęcą oraz Związkiem Komorów).

Odmienny od występującego na Malediwach wariant modelu SITE (czy też SITE/PROFIT) zaobserwować można na Seszelach i Mauritiusie, którego początki sięgają również początku lat 70. XX wieku. W obu przypadkach gospodarka turystyczna rozwijana jest w specyficznej „równowadze”. Nie jest nastawiona na szybki ilościowy wzrost przyjazdowego ruchu turystycznego. Turystyka jest „wkomponowana” w całą gospodarkę (towarzyszą jej inne gałęzie, m.in. rolnictwo oraz przemysł przetwórczy – szczególnie w przypadku Mauritiusu). Taka polityka gospodarcza przynosi powolne (w porównaniu np. ze skokowym wzrostem Malediwów), ale długoterminowe korzyści ekonomiczne i społeczne (Jędrusik, 2005, s. 170, 189, 190). Odzwierciedlają to wskaźniki HDI, jak i zamożności (patrz tab. 1, rys. 2). Podobne wnioski co do „wkomponowania” turystyki w inne rozwijane gałęzie gospodarcze można odnieść szczególnie do Barbadosu, jak i do Fidżi. W obu przypadkach odzwierciedleniem „zrównoważenia gospodarczego” jest m.in. względnie niewysoki dochód *per capita* przy jednocześnie wysokim wskaźniku rozwoju społecznego (por. tab. 1, rys. 2).

Podsumowanie

W literaturze *Island economics* wyróżniane są trzy podstawowe modele rozwoju małych państw wyspiarskich określone akronimami: MIRAB, SITE oraz PROFIT, jak również ich hybrydy. Na podstawie analizy charakterystycznych dla tych modeli cech dokonano klasyfikacji dla 29 SIDS. W jednym przypadku stwierdzono model PROFIT, w dziewięciu – SITE/PROFIT, w jednym – SITE, w czterech – MIRAB/SITE, w dziewięciu – MIRAB, w dwóch – MIRAB/SITE, w pozostałych trzech nie stwierdzono typowych cech charakterystycznych dla tych modeli.

Następnie, przy zastosowaniu wskaźnika HDI, jak i jego wskaźnika częściowego dochodu na osobę (w PPP, w USD), dokonano klasyfikacji analizowanych 29 małych państw wyspiarskich. Badanie potwierdziło, że w sześciu państwach wskaźnik rozwoju społecznego oraz dochód *per capita* jest wysoki (powyżej średniej światowej), w jedenastu rozwój społeczny jest wysoki, przy niższych od przeciętnych (światowych) dochodów w na osobę, w dziewięciu zaś zarówno poziom rozwoju, jak i dochodów jest niski, w tym w 3 przypadkach skrajnie niski. W dwóch przypadkach nie można było dokonać klasyfikacji z powodu braku danych, w jednym, w wyniku niepełnych danych, zaklasyfikowano je do państw o niskim dochodzie na osobę.

Niniejsze badania umożliwiły potwierdzenie postawionej tezy, która zakładała, że strategia gospodarowania, wynikająca z danego modelu, wpływa na obecny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. W przypadkach, gdy gospodarka małych państw wyspiarskich miała cechy modelu PROFIT, PROFIT/SITE lub SITE – rozwój ten był wyższy. W przypadku modelu MIRAB (oraz w modelu MIRAB/PROFIT) w dominującej większości rozwój był bardzo niski. W przypadku modelu hybrydy MIRAB/SITE występującego w czterech państwach, w dwóch poziom rozwoju był wyższy od przeciętnego na świecie.

Dalsza analiza umożliwiła także wykazanie, że w sześciu małych państwach wyspiarskich rozwój sektora turystycznego (model SITE) spowodował w ostatnich dziesięcioleciach znaczne przyspieszenie rozwoju i dynamiczne „doganianie” najbardziej rozwiniętych małych gospodarek wyspiarskich. Potwierdziło to wcześniejsze badania autora (Jasiński, 2009, 2010), w tym szczególnie tezę, że rozwój sektora turystycznego (model SITE) stanowi niezbędną fazę pobudzenia rozwoju społeczno-gospodarczego w SIDS. Małe gospodarki wyspiarskie, nie mając innej

możliwości rozwoju, muszą włączać się w nurt światowej gospodarki. Izolacja – gospodarowanie w modelu MIRAB – jak wykazało badanie, rozwoju nie powoduje.

Literatura

- Armstrong, H.W., De Kervenoael, R.J., Li, X., Read, R.A. (1998). Comparison of the Economic Performance of Different Micro-states, and Between Micro-states and Larger Countries. *World Development*, 26 (4), 639–656.
- Armstrong, H.W., Read, R. (2000). *Comparing the Economic Performance of Dependent Territories and Sovereign Microstates*. University of Chicago.
- Baldacchino, G. (2006). Managing the Hinterland beyond: Two Ideal-type Strategies of Economic Development for Small Island Territories. *Asia Pacific Viewpoint*, 47 (1), 45–60.
- Baldacchino, G., Bertram, G. (2009). The Beak of the Finch: Insights into the Economic Development of Small Economies. *The Round Table*, 98 (401), 141–160.
- Bank Światowy (2017). Pobrano z: <http://data.worldbank.org> (15.02.2017).
- Bartkowiak, R. (2013). *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1984). *New Zealand and its Small Island Neighbours: A Review of New Zealand Policy Toward the Cook Islands, Niue, Tokelau, Kiribati and Tuvalu*. Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1985). The MIRAB Economy in South Pacific Microstates. *Pacific Viewpoint*, 26 (3), 497–519.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1986). The MIRAB Process: Earlier Analysis in Context. *Pacific Viewpoint*, 27 (1), 47–59.
- Bertram, G. (2004). On the Convergence of Small Island Economies with Their Metropolitan Patrons. *World Development*, 32 (2), 343–364.
- Bertram, G. (2006). Introduction: The MIRAB Model in the Twenty-first Century. *Asia Pacific Viewpoint*, 47 (1), 1–13.
- Bertram, G. (2013). Pacific Island Economies. W: M. Rapaport (red.), *The Pacific Islands: Environment and Society*. The University of Hawai'i Press.
- Bertram, G., Poirine, B. (2007). Island Political Economy. W: G. Baldacchino (red.), *A World of Islands*. Charlottetown: Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island.
- Crocombe, R. (2001). *The South Pacific*. Suva: University of South Pacific.
- Encontre, P. (2004). SIDS as a Category: Adopting Criteria Would Enhance Credibility. W: *Is a special treatment of small island developing States possible?* UNCTAD.
- Gieźgała, J. (1969, 1977). *Turystyka w gospodarce narodowej*. Warszawa: PWE.

- Grzywacz, J. (2010). *Pranie pieniędzy. Metody. Raje podatkowe. Zwalczenie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Hein, P. (2004). Small Island Developing States: Origin of the Category and Definition Issues. W: *Is a special treatment of small island developing States possible?* UNCTAD. *Human Development Report* (2015). UNDP.
- Jasiński, M. (2006). Aspekty monokulturowe gospodarki turystycznej. *Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej*, 20, 92–102.
- Jasiński, M. (2009). Tourism and Small Island Developing States: Path Dependence, Lock in and History. W: *Geography and Tourism: European Experience* (s. 289–298). Lviv: Ivan Franko National University.
- Jasiński, M. (2010). Teoria zależności od ścieżki a małe gospodarki wyspiarskie. *Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej*, 28, 52–72.
- Jasiński, M. (2017). *Aspekty monokulturowe pomocowej choroby holenderskiej* (w druku).
- Jędrusik, M. (2003). Trzy modele kolonizacji turystycznej na przykładzie archipelagów mórz ciepłych. *Przegląd Geograficzny*, 1 (75), 81–100.
- Jędrusik, M. (2005). *Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kachniewska, M., Niezgoda, A., Pawlicz, A. (2013). Globalizacja i internacjonalizacja działalności turystycznej. W: M. Kachniewska, E. Nawrocka, A. Niezgoda, A. Pawlicz (red.), *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Landes, D.S. (2007). *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy*. Warszawa: MUZA SA.
- McElroy, J.L. (2006). Small Island Tourist Economies across the Life Cycle. *Asia Pacific Viewpoint*, 47 (1), 61–77.
- McElroy, J.L., Parry, C.E. (2010). The Characteristics of Small Island Tourist Economies. *Tourism and Hospitality*, 10, 315–328.
- McElroy, J.L., Sanborn, K. (2005). The Propensity for Dependence in Small Caribbean and Pacific Islands. *Bank of Valletta Review*, 31, 1–16.
- Mirkowska-Ostatek, M. (2012). Oficjalna pomoc rozwojowa jako czynnik eliminujący skalę ubóstwa w państwach Trzeciego Świata. W: E. Latoszek, M. Proczek (red.), *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Oberst, A. McElroy, J.L. (2007). Contrasting Socio-Economic and Demographic Profiles of Two, Small Island, Economic Species: MIRAB versus PROFIT/SITE. *Island Studies Journal*, 2 (2), 163–176.

- Piasecki, R. (2003). *Rozwój gospodarczy a globalizacja*. Warszawa: PWE.
- Sen, A. (2002). *Rozwój i wolność*. Poznań: Zysk i S-ka.
- UNCTAD (2010). *In-depth eValuation of UNCTAD's Technical Cooperation Activities Dedicated to Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries, Small Island Developing States and Other Structurally Weak, Vulnerable and Small Economies*.
- Wodejko, S. (1998). *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*. Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa.

THE MODELS OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND THE LEVEL OF HUMAN AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN SMALL ISLAND DEVELOPING STATES

Abstract

The study presents small island developing states (SIDS) models of development: MIRAB, SITE, PROFIT and its correlation with level of socio-economic development in 29 small island economies. The SIDS taxonomy also shows the importance of SITE model.

Keywords: MIRAB, SITE, PROFIT, human development, small island economy

JEL codes: F63, F54, O1, O47